

# Samen parochiekerken nieuw gebruiken

## Verslag van de kick-off van het Kerk in het midden-Netwerk

24/9/2022 in de kerk van Overbeke, Wetteren



**Op zaterdag 24 september 2022 ontvingen we een 50-tal geïnteresseerden in de kerk van Overbeke voor de kick-off van het Kerk in het midden – Netwerk.**

Al deze mensen zijn betrokken bij een traject van herbestemming van de lokale parochiekerk of ze zijn op zoek naar meer informatie hierover. Een herbestemmingstraject vraagt de samenwerking tussen velen. Daarom waren we blij dat we een diverse groep aan betrokkenen mochten verwelkomen. Sommige aanwezigen vertegenwoordigen een lokaal bestuur, anderen zijn betrokken binnen een lokale vereniging of burgerinitiatief of zijn actief als erfgoedprofessionals. Met deze eerste bijeenkomst wilden we in de eerste plaats de noden, uitdagingen en vragen in kaart brengen. Op basis hiervan zullen we de thema's van de eerstvolgende bijeenkomsten van het Kerk in het midden – Netwerk bepalen.

### **De kerk van Overbeke, een inspirerende locatie.**

Tuur De Moor, projectmedewerker van de gemeente Wetteren, vertelde over het herbestemmingstraject van de kerk van Overbeke. Hij gaf samen met één van de lokale vrijwilligers uitgebreid toelichting over het proces, de successen, maar ook over de uitdagingen en valkuilen. Hun doel is om - samen met inwoners en verenigingen uit de wijk Overbeke - van de kerk een levendige plek te maken voor ontmoeting, ontspanning en cultuur. Hierbij was er in het begin veel ruimte voor experiment en het informeel organiseren van activiteiten. Zo maakten ze bijvoorbeeld de keuze om de kerk modulair in te vullen: zes verplaatsbare huisjes op wielen kunnen op zeer verschillende manieren worden opgesteld en dus voor een divers gamma aan activiteiten worden gebruikt.



Dit informeel en 'organisch' werken heeft het voordeel dat je kan inspelen op concrete ideeën en noden, er veel dynamiek is en dat veel initiatief mogelijk is. Het heeft ook een keerzijde waarbij er nog een gebrek aan structuur is, er blinde vlekken optreden, er heel veel verwacht wordt van de



vrijwilligers,... Tuur en zijn collega omschreven het als “Er wordt veel IN de winkel gewerkt maar er is te weinig tijd en ruimte om AAN de winkel te werken”.



Ondertussen wordt er gewerkt om, begeleid door Avansa Waas & Dender, een vzw op te richten met als doel de werking te verzelfstandigen en concreter te organiseren. Ondanks goede intenties loopt het dus niet altijd van een leien dakje. De nood aan mensen en vrijwilligers is groot, het enthousiasme van deze mensen is gigantisch, maar we moeten aandacht hebben voor de onderlinge relaties en de druk die hen opgelegd wordt.

Bekommernissen die later bij de gesprekstafels terugkwamen.

### **Keynote Roel De Ridder**

Roel De Ridder is professor aan de Universiteit van Hasselt en schreef zijn doctoraat over de toekomst van de Vlaamse parochiekerk. Hij kwam zijn expertise en ervaringen met ons delen. Hij wees erop dat parochiekerken historisch gezien altijd al een sacrale én publieke functie vervuld hebben en dus vaak ‘gemengd’ werden gebruikt. In het verleden werden kerken dus ook al gebruikt voor niet-religieuze doeleinden, zoals bijvoorbeeld markten. Hieruit concludeert hij dat historisch gezien, nevenbestemmingen en herbestemmingen van kerken niet zo gek of vreemd zijn.

Tegelijk wijst hij erop dat je moet oppassen om bij neven- of herbestemmingen het bijzondere of de architecturale kwaliteiten van een kerk niet uit het oog te verliezen. Zelf neemt hij een pragmatische houding aan: Kan je werken met het bestaande meubilair? Hoeft de (volledige) binnenruimte opgewarmd te worden tot 21 graden? Welke kleine infrastructurele ingrepen kunnen vandaag al plaatsvinden en later eventueel nog worden uitgebreid? Kunnen delen van het gebouw ontmanteld worden? Daarnaast wijst hij ook op het belang om de ruimtelijkheid van het kerkgebouw te bewaren en rekening te houden met het erfgoed (zoals een orgel) en de kwaliteiten die de kerk al te bieden heeft.

Van groot belang bij zo’n traject is dat het ‘bezield’ moet worden. Er moet draagvlak gezocht worden bij de lokale gemeenschap en zij moeten gemobiliseerd worden rond de toekomst van de parochiekerk. Hierbij kan je de huidige beheerders van het kerkgebouw (de gemeente, de kerkfabriek, ...) betrekken, maar ook nieuwe mogelijke beheerders (burgers, lokale middenstand, bestaande verenigingen, ...) enthousiasmeren. Een participatief proces, waarbij lokale inwoners actief betrokken worden, kan hierbij zeker een meerwaarde zijn. Het is belangrijk om de verwachtingen van alle betrokken partijen te beluisteren en realistische beloftes te maken. Als de buurtbewoners bijvoorbeeld een sporthal willen maken van hun kerk, maar er is hier geen budget voor vanuit de gemeente, zeg dit dan in het begin van het participatieproces. Een participatieproces doorlopen met betrokkenen sluit natuurlijk niet uit dat je tegelijk een beroep kan doen op een project- of ontwerpbureau. Beiden

kunnen gecombineerd worden, zolang expertise juist ingezet wordt en de communicatie correct verloopt.

Hij wees er ook op dat bepaalde zaken niet zo vanzelfsprekend zijn. Moet er ruimte zijn voor bezinning of een stilteplek bij de herbestemming? Welke (harde) voorwaarden wil de lokale gemeenschap opleggen (bv. geen evenementen met luide muziek in de kerk)? Kunnen private investeringen aangewend worden? Dit zijn vragen waar geen eenduidig antwoord op is. Daarom is het aangewezen niet enkel functioneel te denken over het kerkgebouw, maar ook aandacht te hebben voor de sociale, culturele of zingevende aspecten die bij het kerkgebouw komen kijken.

Als besluit geeft Roel De Ridder mee dat de neven- of herbestemming vooral een lokale oefening is. Zoals elke parochiekerk, is elk traject van herbestemming uniek, elk met zijn eigen kansen en uitdagingen.

## **Gesprekstafels**

Na een kort muzikaal intermezzo stelden we onszelf en de herbestemmingstrajecten waarbij we betrokken zijn voor aan elkaar in kleinere groepjes. Al snel werden de woorden van Prof. De Ridder bevestigd: elk traject van herbestemming is uniek! Elke deelnemer had zijn of haar eigen verhaal, successen en bekommernissen. Sommige herbestemmingen zitten nog maar in een brainstormfase, andere deelnemers hebben intussen al enkele stappen doorlopen. Allemaal hebben ze gemeen dat het op een bepaald moment moeilijk is om verder aan het verhaal van herbestemming te schrijven. En hoewel de uitdagingen voor iedereen uniek zijn, zijn deze in enkele thema's te groeperen.

### *1. Infrastructuur*

Een parochiekerk is meestal een grote open ruimte die veel mogelijkheden biedt. Ondanks de vele mogelijkheden is het geen eenvoudig opdracht om hiermee aan de slag te gaan. Heel wat trajecten, botsen, bijna letterlijk, op infrastructurele muren.

- Brandveiligheid is een item dat vaak terugkomt. Kerken zijn meestal oude(re) gebouwen die niet voldoen aan de huidige normen inzake brandveiligheid. Welke ingrepen zijn specifiek nodig? Hoe hou je rekening met de authenticiteit van de kerk? Kan je bijvoorbeeld zomaar de originele deuren vervangen door brandveilige nooddeuren of zelfs extra deuren voorzien?
- Kerken beschikken niet altijd over de nodige sanitaire voorzieningen, een keuken of een degelijke elektrische installatie. Ook dit zijn investeringen waarvan de kosten al snel kunnen oplopen of waarbij je rekening moet houden met de eigenheid van het kerkgebouw.
- Het verwarmen van het kerkgebouw vraagt heel wat energie, wat geen evidentie is gezien de huidige energiecrisis. Bovendien beschikken heel wat parochiekerken over een verouderde verwarmingsinstallatie, zoals een oude mazoutketel. Noodzakelijke energiebesparende investeringen kunnen al snel oplopen
- Sommige parochiekerken zijn omgeven door een kerkhof. Dit kerkhof is een belangrijke plek voor de lokale gemeenschap. Hierbij is het dus belangrijk om na te denken over de relatie tussen de neven- of herbestemming van de kerk en betekenis van het kerkhof. Moet de kerk afgescheiden worden van het kerkhof? Moet er een andere toegang voorzien worden? Op welke manier kan de integriteit van het kerkhof bewaard worden?

## 2. Erfgoed

Een kerkgebouw vormt, samen met alle voorwerpen erin en de tradities of gebruiken eraan verbonden, deel van onze dagdagelijkse leefomgeving en collectieve en individuele geschiedenis. De betekenissen van dit erfgoed vormen mee de basis van onze gemeenschappen. Maar wat gebeurt er bij een neven- of herbestemming? Maak je een kerk 'leeg' of hoe pak je dit aan?

Het is belangrijk om duidelijk te communiceren over wat er gaat gebeuren met het kerkgebouw en het religieus erfgoed. Emotionele reacties zijn normaal en geven aan dat dit erfgoed niet zonder betekenis is. Het is in een herbestemmingstraject dus ook van belang om samen te bepalen welk erfgoed er bewaard zal worden.

Om die redenen zou het interessant zijn om sessies te organiseren over wat mag en niet mag in een - al dan niet beschermde - kerk.

## 3. Beheer

Het beheer van een kerkgebouw gaat meestal gepaard met vragen en bezorgdheden omtrent financiële, praktische en juridische aspecten. Vrijwilligers zijn hier (nog) niet altijd goed in thuis.

Het beheer van een kerkgebouw in functie van een neven- of herbestemming hangt ook af van de manier waarop een groep mensen – al dan niet samen met het kerkbestuur – zich organiseren bij het onderhoud, het faciliteren van het gebruik, het opvolgen van uitgaven en eventuele inkomsten, enzovoort. Gaat het bijvoorbeeld louter om een groep vrijwilligers die het (kerk)bestuur bijstaan? Wordt er een rechtspersoonlijkheid in het leven geroepen om dit te organiseren? Is er één organisatie of persoon die het voortouw neemt? Veel kan en alles hangt af van de lokale situatie en mogelijkheden.

Een kerkgebouw in beheer nemen, zeker als het niet meer voor de erediensten gebruikt wordt, is niet goedkoop. De budgetten zijn vaak beperkt. Het is dus belangrijk om beslissingen over investeringen, vernieuwingen of onderhoud altijd goed onderbouwd te nemen. Ook beperkte infrastructurele ingrepen kunnen een impact hebben wanneer deze goed doordacht zijn en er de mogelijkheid is om deze later uit te breiden.

Naast financiële vragen botsen veel deelnemers ook op juridische onduidelijkheden. Het juridische kader over herbestemming is nog onbekend waardoor onzekerheden ontstaan over wat kan en niet kan. Dit kan de motivatie van de betrokken actoren en vrijwilligers in het gedrang brengen. Volgende vragen kwamen aan bod:

- Met wie moet een overeenkomst gesloten worden? De kerkfabriek, het bisdom, de gemeente?
- Welk soort overeenkomst moet gesloten worden? Huur of erfpacht?
- Wie is eigenaar van het gebouw? Wie draagt de kosten?
- Bij wie ligt de verantwoordelijkheid van een herbestemming?
- Hoe zit het met verzekeringen?
- Wat met de onroerende voorheffingen?

Er is niet zomaar één duidelijk antwoord, er moet rekening gehouden worden met de uniciteit van elke parochiekerk en iedere lokale context. Wat we alvast wel kunnen meegeven is dat het belangrijk is om niet onder de noemer van een 'feitelijke vereniging' te werken. Eén of andere vorm van rechtspersoonlijkheid, bijvoorbeeld een (nieuwe) vzw, een bestaande organisatie of bestuur, is essentieel om de initiatiefnemers juridisch te beschermen.





#### 4. Duurzaam gedragen gebruik

Over dit thema heersten er de meeste vragen en bezorgdheden. We willen immers dat de nieuwe bestemming van de kerk een lang leven kan leiden. Hoe we dat exact moeten aanpakken, is echter vaak onduidelijk. Het is bijvoorbeeld niet evident om (nieuwe) vrijwilligers te vinden die hun schouders onder het herbestemmingstraject willen zetten. De relaties tussen het gemeentebestuur, de kerkfabriek en de lokale gemeenschap lopen ook niet altijd van een leien dakje. Dit maakt van de zoektocht naar een gedragen en duurzaam gebruik van de parochiekerk een uitdaging. Belangrijk bij deze zoektocht is dat het kerkgebouw een publieke ruimte is waarin niemand wordt uitgesloten.

Bij het proces van herbestemming is het vaak onduidelijk wie wanneer welke stappen moet zetten. Het is dikwijls een zoektocht naar structuur en begeleiding, niet alleen om eraan te beginnen, maar ook om over te gaan tot effectieve ingrepen en realisaties. Dat een zo groot mogelijk draagvlak daarbij belangrijk is, hebben we hierboven al benoemd. Maar hoe doe je dat precies? Enkel een bevraging bij de bevolking is vaak onvoldoende, want hier bereik je niet iedereen mee of blijft de respons beperkt. Veel deelnemers aan het Netwerk zaten dus met vragen over hoe je mensen kan bereiken over wat je doet met de kerk. Omdat het kerkgebouw een publieke ruimte is, is het van belang om hiermee participatief met de lokale inwoners aan de slag te gaan. In het eerdere project “Kerk in het midden” ontwikkelden we daarvoor een [Toolbox](#), die kan ingezet worden om net dit draagvlak te creëren of te versterken. Participatie kan ook de vorm aannemen van cocreatie, waarbij de inwoners of organisaties mee eigenaarschap opnemen en zo (mee) zorgen voor een duurzame structuur en organisatie.



Net dat duurzaam gedragen gebruik betekent ook dat je voldoende gemotiveerde mensen of vrijwilligers vindt die willen bijdragen aan het project. We hoorden van veel deelnemers dat dit een moeilijke zoektocht is. Op het voorstel om bijvoorbeeld bestaande socio-culturele organisaties te betrekken bij de herbestemming, kwam de terechte opmerking dat het vaak dezelfde mensen zijn die zich opgeven als vrijwilliger of dat deze verenigingen uiteindelijk ook op zichzelf blijven werken. Wie niet bij een vereniging is aangesloten, blijkt vaak moeilijker te bereiken of kiest zijn/haar engagementen gericht en/of occasioneel, zeker jongere mensen. Het is en blijft dus voor heel wat herbestemmingsprojecten een uitdaging om (jongere) mensen aan te trekken en hen een langdurig engagement op te laten nemen. Om het gebrek aan vrijwilligers op te vangen, wordt soms gekozen om een betaalde medewerker aan te stellen. We horen immers ook vaak dat er nood is aan professionalisering van de lokale werking. Dit kost natuurlijk opnieuw geld, wat niet altijd voor handen is.

Wat betreft de rol en betrokkenheid van de lokale besturen (gemeenten) gaven sommige deelnemers aan dat hun houding vrij terughoudend is tegenover het herbestemmingsproject. Een ondersteunend orgaan bij het vele werk dat bij zo'n traject komt kijken blijkt nodig, maar de gemeente neemt deze rol niet altijd op. De vraag luidt dus: "Hoe de gemeente overtuigen om mee in het verhaal te stappen?" Naast de gemeente, is ook de relatie met en de rol van de kerkfabrieken vaak onvoldoende duidelijk. Sommige groepen botsen op een afremmende houding van de lokale kerkfabriek, terwijl het voor anderen net niet duidelijk is wat de verantwoordelijkheden zijn van een kerkfabriek.

### De nood aan een netwerk als besluit

Tegen het einde van de kick-off van het Kerk in het midden – Netwerk werd duidelijk dat er wel degelijk nood is aan een lerend netwerk rond de herbestemming van kerken. Veel van de deelnemers gaven aan dat ze op zoek zijn naar andere inspirerende projecten van neven- of herbestemming van kerken. Het verhaal van de kerk van Overbeke viel zeker in de smaak en sommigen waren er graag nog dieper op ingegaan. Plaatsbezoeken in herbestemde kerken en het horen van concrete casussen werken dus inspirerend en verbindend. Het herbestemmen van een parochiekerk is maatwerk en elk traject heeft zijn eigen verhaal, kansen en uitdagingen. Toch zijn er ook uitdagingen waar iedereen mee te maken krijgt. Na deze kick-off blijkt eens te meer dat hierover uitwisselen en bijleren zinvol is.

Meer informatie op: [www.oost-vlaanderen.be/kerk-in-het-midden](http://www.oost-vlaanderen.be/kerk-in-het-midden)

Het Kerk in het midden – Netwerk is een onderdeel van het plattelandproject 'Toren-Breed. Samen kerken nieuw gebruiken.'



Europees Landbouwfonds  
voor Plattelandsontwikkeling:  
Europa investeert  
in zijn platteland



Project Toren-Breed. Samen kerken nieuw gebruiken

